



UDK: 811.(511)

Mamura YULDOSHEVA,
Associate professor Foreign Language
E-mail: mbaxtiyarovna@gmail.com

F. f. n. dotsent, U.Yo'ldoshev taqrizi asosida

EXPRESSION OF THE LINGUISTIC INFLUENCE OF PORTRAIT PAINTING IN ARTISTIC TRANSLATION TODAY

Аннотация

This article will cover the topic of the expression of the linguistic influence of the portrait image in artistic translation and reveal important features of Stylistics in the translation process. It is also scientifically substantiated in the opinion that the use of a linguistic approach in the expression of a portrait image is the main aspect of attracting a reader of a work of art.

Key words: Fine art, portrait genre, image interpretation, fayyum portrait, monumental painting, character.

ВЫРАЖЕНИЕ ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ ПОРТРЕТНОГО ИЗОБРАЖЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ СЕГОДНЯ

Аннотация

В данной статье освещается тема выражения языкового воздействия портретного изображения в художественном переводе, раскрываются существенные особенности стилистики в процессе перевода. Также научно обосновано высказывание о том, что использование лингвостилистического подхода к выражению портретного изображения является основным аспектом привлечения читателя произведения искусства.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, портретный жанр, трактовка образа, фаюмский портрет, монументальная живопись, характер.

BUGUNGI KUNDA BADIY TARJIMADA PORTRET TASVIRINING LINGVOSTILISTIK TA'SIRINI IFODALANISHI

Аннотация

Ushbu maqolada badiiy tarjimada portret tasvirining lingvostilistik ta'sirini ifodalaniishi mavzusini yoritib, tarjima jarayonida stilistikaning muhim xususiyatlarini ochib beradi. Shuningdek, portret tasvirini ifodalashda lingvostilistik yondashuvdan foydalanish badiiy asar o'quvchisini jalb qilishning asosiy jihati ekanligi haqida fikr bildirib ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, portret janri, obraz talqini, fayyum portreti, monumental rangtasvir, personaj.

Kirish. San'at bu – har bir xalqning ma'naviy qadriyatlarini, urf-odatlarini, madaniyatini, joiz bo'lsa hayotini tasvirlovchi vosita sanaladi. San'at yordamida insonlarning dunyoqarashini, hayotga qarashlarini, tasavvurini o'zgartirish va tarbiyalash ham mumkin. San'at insonning ma'naviyatini oziqlantiradi. Ijodkor ziyolilarimizning eng yaxshi asarlarini yurtimizda va chet ellarda targ'ib qilishni biz ma'naviy-ma'rifiy sohadagi siyosatimizning asosiy bir qismi sifatida davom ettiramiz. Ayniqsa, madaniyat, san'at, adabiyot va matbuot olamiga kirib kelayotgan iqtidorli yoshlarni moddiy va ma'naviy jihatdan rag'batlantirishga, ularning uy-joy sharoitlarini yaxshilashga alohida e'tibor qaratiladi. Tarjima ijtimoiy tabiatga egaligi bois, uning ijtimoiy mohiyati mavjudligini ham alohida ta'kidlab o'tish lozim. Tarjima jamiyatdan tashqarida paydo bo'lolmaydi, mavjud bo'lolmaydi, rivojlana olmaydi. Tarjima o'z ichiga mavjud beshta asosiy funksional uslubga va uning kichik guruhlariga tegishli uslublarni qamrab oladi. Masalan, badiiy uslubni olsak, undagi nasriy, nazmiy, dramatik asarlar tarjimasi badiiy asarlar tarjimalarini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ilmiy, turli sohalar bo'yicha yozilgan ilmiy-ommabop kitoblar, diplomatik hujjatlar, turli ish qog'ozlari, gazeta va jurnal materiallari (maqola, ocherk, intervyu va shu kabilar) tarjimasi ham o'ziga xos til uslubiga ko'ra ish ko'radi. Bu narsa ikki til tarjima munosabati bilan aloqaga yoki muloqotga kirishganda amalga oshadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Badiiy asarlarda qo'llanadigan lisoniy birliklar orasida stilistik vositalar alohida

ahamiyatga ega. Ular badiiy matnning o'ziga xos estetik bo'yoqdorligini oshirishga yordam beradi. Badiiy matnning boshqa uslubdagi matnlardan yorqin ajratib turadigan yana bir jihat bu unda stilistik vositalarning qo'llanishidir. I.R.Galperin stilistik vositalarni quyidagi tasnifni keltirib o'tadi:

bosh lug'aviy va kontekstual ma'nolarning aloqadorligiga asoslangan stilistik vositalar: metafora, metonimiya, kinoya;

bosh lug'aviy va yasama mantiqiy ma'nolarning aloqadorligiga asoslangan stilistik vositalar: zeugma, so'z o'yini;

mantiqiy va emotiv ma'nolarning aloqadorligiga asoslangan stilistik vositalar: epitet, oksimoron, mubolag'a;

mantiqiy va nominal ma'nolarning aloqadorligiga asoslangan stilistik vosita: antonomasiya.

Badiiy asarlarda qahramon portretini tasvirlashda asar qahramonlarining tashqi qiyofasi va ichki dunyosini, ya'ni xarakterini ifodalashda turli badiiy tasviriy vositalar qo'llanadi. Ushbu badiiy tasviriy vositalar esa fonetik, leksik, sintaktik stilistik vositalar orqali badiiy matnda namoyon bo'ladi. Ushbu stilistik bo'yoqdorlikni badiiy tarjimada qayta ifodalashda odatda tarjimon uchun bir qator tarjima qiyinchiliklari yuzaga keladi.

Ushbu qiyinchiliklarning asosiy omillaridan biri – turli maqsadlarda yaratilgan qo'shimcha ma'no va uni anglab olish. Shuningdek, muallif tomonidan yaratilgan stilistik ma'noning asliyat va tarjima tillarida o'zaro o'xshatish, qiyoslash, ma'no ko'chish kabi usullar orqali bir-biridan farqlanishi hisoblanadi.

Badiiy matnda portret tasvirida stilistik vositalarning qo‘llanishi masalalari bilan shug‘ullangan rus olimasi V.Vishnevskayaning xulosasiga ko‘ra, metafora, o‘xshatish, sifatlash, metonimiya kabi stilistik vositalar qahramon portretini tasvirlashda, zeugma va perefraz qahramonlar kiyimini tasvirlashda faol qo‘llanadi.

Biz ham olimaning fikriga qo‘shilgan holda badiiy matnlardagi qahramon portretini tasvirlashda metafora, o‘xshatish, sifatlash, metonimiya, mubolag‘a kabi stilistik vositalar faol qo‘llanadi degan xulosaga keldik.

Tadqiqot metodologiyasi. Tarjimashunoslikda stilistik vositalarni tarjima qilish strategiyalari bir qator olimlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, ular badiiy va boshqa uslubdagi matnlarni tarjimasida faol qo‘llanadi. A.Qodiriy “O‘tkan kunlar” romanida asar qahramonlarini statik va dinamik holatini tasvirlashda qo‘llangan stilistik vositalar orasida o‘xshatishlar eng keng qo‘llangan stilistik vositalardir.

O‘xshatish lotincha (“similis”, ya‘ni “similar – bir xil”, “like-o‘xshash”) “o‘xshashlik” so‘zidan olingan bo‘lib, “o‘xshashlik va analogiya” degan ma‘nolarni anglatadi. O‘xshatish ikki obyektini ayrim o‘xshashliklari bilan solishtirish hisoblanadi. Ushbu stilistik vosita ikki narsaning bir yoki ikkita sifatidagi o‘xshashligini ifodalovchi lisoniy birlikdir.

O‘xshatish dunyoni tushunishning eng muhim usullaridan biridir. O‘xshatish stilistik vositasi o‘quvchiga hayot jarayonlari va hodisalari haqida yangi, ob’ektiv ma‘lumot olish uchun dunyo haqiqatidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlash imkonini beradi. Adabiyotda o‘xshatishdan foydalanish ham assotsiyativ ta‘siriga ega. Olamni to‘liqroq idrok etish uchun mavzuni turli assotsiatsiyalar yordamida tasvirlashga yordam beradi. Shu sabablarga ko‘ra, yuzlab yillar davomida o‘xshatish eng ommabop adabiy uslub bo‘lib kelgan. Shu bilan birga, yetakchi faylasuf va tilshunos olimlarning o‘xshatishning mohiyati va funksiyalari muammosiga katta qiziqish bildirishlariga qaramay, bir qator jihatlar hanzuzgacha o‘rganilmoqda.

“O‘tkan kunlar” romanida o‘xshatishli birikmalarining ayrimlari ingliz tili tarjima matnlarida asliyatga monand bo‘lsa, ayrimlari o‘zining tasviriy ifodaviyligini yo‘qotgan. O‘xshatishli birikmalarni tarjima qilish strategiyalari bo‘yicha ham turli nazariy qarashlar mavjud. Chunki, o‘xshatish va o‘xshatish obyektini tanlashda nafaqat ikki millat va xalq o‘rtasida, balki bir jamiyatdagi guruh a‘zolari o‘rtasida ham farq bor. Bu jarayon har bir insonning olamni anglashi va idrok etishiga bog‘liq. Eronlik tilshunoslar M.Shamsaifard, M.Fumani, A.Nematilar o‘xshatishlarni tarjima qilish strategiyalari sifatida o‘xshatish ma‘nosini bayon qilish, o‘xshatishni sifat so‘z turkumidagi leksik birlikka o‘zgartirish, o‘xshatishni otli birikmaga o‘zgartirish kabi tarjima strategiyalarini taklif etgan. Bu borada olimlarning ushbu xulosasiga o‘xshatishlarni tarjima qilish bevosita lingvokulturologik va lingvokognitiv aspektlar bilan aloqadorligiga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq deb o‘ylaymiz. Chunki, o‘xshatishlarda o‘ziga xos madaniy va kognitiv konnotatsiya ham mavjud bo‘ladi. Q.Ma‘murovning “Alpomish” dostonini ingliz tiliga o‘girgan tarjimasida “mard yigit daryoday toshib” birikmasini the brave guy flooded like a river” tarzida keltirgan. Bu tarjimada o‘xshatishlar tarjimasida ekstralingvistik omillar e‘tiborga olinmaganligini ko‘rish mumkin. Asliyatdagi badiiy tasviriy vosita tarjima matnida to‘laqonli ifodalangan. Inson harakatidagi jo‘shqinlikni uning qonida ifodalinishini daryoning suviga o‘xshatilmoqda. O‘zbekiston, umuman, Markaziy Osiyo mintaqasida daryolar eng yirik suv havzalari hisoblanadi. Lekin, inglizlar, g‘arblilar uchun yirik suv havzalari dengiz yoki okean hisoblanadi. Shuning uchun bu kabi badiiy tasviriylikni ifodalashda inglizlarda “flood like wave” iborasi ishlatiladi.

Shuning uchun yuqorida olimlar taklif etgan tarjima strategiyalariga o‘xshatish obyektini tarjima tilidagi obyekt bilan almashtirish va o‘xshatishni metaforaga aylantirib tarjima qilish strategiyalarni ham qo‘shishni taklif etishimiz mumkin.

Asliyat matni: Go‘yo uxlamochi bo‘lg‘an tovuqdek hurpayib oldi.

I.To‘xtasinov tarjimasini: She didn't greet him, or say anything. She pretended to be sleeping.

M.Riz tarjimasini: She seemed like a hen ruffling her feathers in contempt.

Bu yerda asliyat matnida asar qahramonlaridan biri hisoblangan “O‘zbek oyim”ning dinamik holatini tasvirlash uchun o‘xshatish stilistik vositasi qo‘llanmoqda. “Go‘yo uxlamochi bo‘lg‘an tovuqdek hurpaymoq” birikmasi o‘xshatishli birikma bo‘lib, muallifning individual o‘xshatishli birikmasi hisoblanadi. Bizga ma‘lumki, o‘xshatishlarning ikki turi mavjud bo‘lib, ular turg‘un va individual o‘xshatishli birikmalardir. Turg‘un birikmalar – avlodan-avlodga o‘tib keladigan, tilda frazeologik birlik ko‘rinishida mavjud bo‘lgan o‘xshatishli birikma hisoblanadi. Bunga misol qilib, “tarvuzi qo‘ltig‘idan tushgandek” turg‘un birikmasi misol bo‘la oladi. Individual yoki muallif o‘xshatishli birikmalar diskurs yoki matnda muallif o‘zi tomonidan yaratilgan o‘xshatishli birikmalar misol bo‘la oladi. Yuqorida tahlilga tortilgan misol aynan individual o‘xshatishli birikma hisoblanadi. Ushbu o‘xshatishli birikma “arazlamoq”, “kimdandir jahli chiqmoq”, “muloqotni istamaslik” ma‘nolarida qo‘llangan.

Tahlil va natijalar. Ushbu birikma ingliz tiliga I.To‘xtasinov tomonidan “She pretended to be sleeping (U o‘zini uxlayotgandek tutmoq)” tarzida tarjima qilingan bo‘lsa, M.Riz ushbu birikmani “She seemed like a hen ruffling her feathers in contempt (U nafratda patlarini xurpaytirib olgan tovuqqa o‘xshardi)” ko‘rinishida tarjima qilgan. Bu borada M.Riz tarjimasini asliyatga yaqinroq hisoblanadi. Chunki, ingliz tilida izohli lug‘atlarida “ruffle feathers” iborasi mavjud bo‘lib, uning ma‘nosi “to upset or offend people (odamlardan xafa bo‘lmoq)” ma‘nosini anglatadi. I.To‘xtasinov tarjimasida esa “uxlashga taraddud ko‘rmoq” ma‘nosi berilgan. Asliyatda ushbu vaziyatda esa Otabekning Marg‘ilonda Kumushga uylanib, ko‘p vaqtini Marg‘ilonda o‘tkazayotgan o‘g‘ildan xafa bo‘lgan va shuning natijasida o‘g‘ildan xafa bo‘lib, u bilan gaplashishni istamayotgan O‘zbek oyim tasvirlanadi. Mazkur tarjimada M.Riz yuqorida biz taklif etgan o‘xshatish obyektini tarjima tilidagi obyekt bilan almashtirish tarjima strategiyasidan foydalanib tarjima qilgan.

Asliyat matni: Oftob oyim boshi yanchilg‘an ilondek to‘lg‘andi: — Qizim ustiga kundash?!

I. To‘xtasinov tarjimasini: Oftoboyim waved as a trampled snake: – “Rival to my daughter?!”

M.Riz tarjimasini: Oftob Oyims head sank as if she were a snake, having its head crushed. “A second wife above my daughter?”

Mazkur matnda “boshi yanchilgan ilondek” so‘z birikmasi o‘xshatishli birikma hisoblanib, uning N.Maxmudov, D.Xudoyberganovlarning “O‘zbek tili o‘xshatishlarning izohli lug‘ati”da boshi (kallasi) kesilgan (yanchilgan, ezilgan) ilonday kabi ko‘rinishlari mavjud bo‘lib, u “talvasaga tushmoq”, “to‘lg‘anmoq”, “qiyin ruhiy holatga tushmoq” ma‘nolarini anglatadi. Mazkur matnda ushbu o‘xshatishning “talvasaga tushmoq”, “qiyin ruhiy holatga tushmoq” ma‘nolari ifodalangan. I.To‘xtasinov ushbu birikmani “Oftoboyim waved as a trampled snake (Oyoq osti qilingan ilondek chayqaldi)” tarzida, M.Riz esa “Oftob Oyims head sank as if she were a snake, having its head crushed (Oftob Oyimning boshi ezilgan ilondek ezib yuborildi)” ko‘rinishida tarjima qilgan. Ko‘rinib turibdiki, asliyat matnida asar qahramonining dinamik holatini, ya‘ni uning o‘sha

paytdagi psixologik xarakteri ikkala tarjima variantlarida ham to'liq ochib berilmagan.

Bu yerda ushbu o'xshatishlik birikmani ingliz tiliga aslyatdagidek ma'noni olib o'tishda o'xshatishli birikmani tarjima tilida xuddi shunday ma'noni beruvchi frazeologik birlik bilan almashtirish strategiyasidan foydalanib, "she is down in the mouth" tarzida o'girilsa, aslyatdagi tasviriy ifodaviylik saqlanib qolingani bo'lar edi. Ingliz tilida "down in the mouth" frazeologik birligi mavjud bo'lib, u "biror xabardan tushkunlikka tushmoq", "xafa bo'lmoq" ma'nolarini anglatadi. Mazkur frazeologik birlik insonning yuz tuzilishini labini burib, qovog'ini solish ma'nolarini anglatadi.

Metafora badiiy matnda badiiy tasviriylikni oshirishga xizmat qiluvchi yetakchi stilistik vosita bo'lib, u ikki predmet, voqea-hodisalarning ayrim tasodifiy belgilarining o'xshashligi asosida birining nomini ikkinchisiga ko'chirish orqali yuzaga keladi. G.L.Abramovich metaforani o'xshatishning yashirin turi sifatida baholaydi. A.Rubaylning fikricha, metafora zamirida o'xshatish yotadi. L.T.Boboxonovanning ta'kidicha, metafora asosiy-mantiqiy va ko'chma - matniy ma'nolarning o'zaro munosabatiga asoslanadi. Odatda metaforani tarjima qilishning bir qator strategiyalari mavjud. U.Yo'ldoshevning fikriga ko'ra, "metaforani tarjima qilish bo'yicha turli yondashuvlar mavjud". Olim metaforani tarjima qilish strategiyalarni taklif etgan bir qator olimlar va ularning strategiyalari borasida to'xtalib o'tgan. Ushu olimlar qatoriga Y.Nayda, Y.Gentzler, K.Meysen va P.Nyumarklarni kiritish mumkin. Metaforani aslyat tilidan tarjima tiliga olib o'tishda hamda metaforik ma'noni saqlab qolishda samarali

qo'llanadigan staregiyalar sifatida aynan P.Nyumark taklif etgan startegiylarni keltirishimiz mumkin. P.Nyumark metaforani tarjima qilishning sakkizta strategiyasini taklif etgan bo'lib, ular quyidagilar: o'ziga xos til uslubida qiyoslanish imkoniyatiga ega bo'lgan ifodani tarjima tilida qayta yaratish; aslyat tilidagi ifodani tarjima tili madaniyatiga mos tushadigan standart tarjima tili ifodasi bilan almashtirish; metaforik ifodani saqlagan holda o'xshatishdan foydalanib tarjima qilish; metaforani o'xshatish bilan ma'no uyg'unligi orqali tarjima qilish; metaforaning mohiyatini ochib berish; metaforani qisman o'zgartirish; metaforani tarjimada tushirib qoldirish mazmunidan foydalangan holatda xuddi shunday metafora yaratish. Fikrimizcha, P.Nyumark taklif etgan mazkur staregiyalari badiiy asarlarda qahramon portretini tasvirleydigan lisoniy birliklar tarjimasida faol qo'llanadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rinda shuni aytish joizki, borliqni ilmiy asosda o'rganish va shu bilimlarni amaliyotda foydalanishga intilishlar portretning yangi tizimini yuzaga keltirdi. Endilikda tasvirlanuvchi noreal makon va muhitda emas, balki insonga yaqin bo'lgan tabiat qo'ynida aks etildi. Monumental rangtasvir asarlarining personajlar orasida rassom o'zining qiyofasini ham ishlay boshlaydi. Bu jarayon keyingi davr san'atida yanada shakllantirildi. Demak, portret tasvirlovchi til birliklarida metafora, o'xshatish, sifatlash, metonimiya, mubolag'a kabi stilistik vositalar keng qo'llangan bo'lib, ulardagi stilistik bo'yoqdorlikni qayta ifodalash uchun stilistik vositalarning nafaqat lingvistik, balki milliy-madaniy va kognitiv jihatlariga ham e'tiborga olish lozim.

ADABIYOTLAR

1. Yuzlikayeva E.R. Teoriya i praktika podgotovki uchitelya k diagnosticheskoy deyatelnosti: Avtoref. dis. ... doktora ped. nauk. – Tashkent: TGPU, 2012. – 42 s.
2. Heath SH.B. Bilingual Education and a National Language Policy // Perspectives on Bilingualism and Bilingual Education. – Washington, 2008.
3. Lado R. Language Teaching. –New York, San Francisco, Toronto, London, 2010
4. Mamatqosimova V. 20-30 - yillar o'zbek marifatparlik adabiyotida badiiy tarjimaning o'rni (frantsuz adabiyotidan qilingan tarjimalar misolida). fil.fan.nom. disseratsiyasi. –T:2010. –145 b.